

Justyna Ewa Białowąs

Rządy księżnej kujawskiej Eufrozyny na Kujawach po śmierci Kazimierza kujawskiego (1267–1275)

słowa kluczowe: Eufrozyna, Kujawy, Kazimierz, Władysław, księstwo

Księżna opolska i kujawska Eufrozyna była trzecią żoną Kazimierza kujawskiego, matką Władysława Łokietka. Dzięki jej staraniom ziemie kujawskie trafiły w ręce jej najstarszego syna. Po śmierci Kazimierza kujawskiego w 1267 r. Władysław i jego młodsi bracia nie osiągnęli jeszcze wieku, by móc sprawować władzę na powierzonym im terenie. W imieniu nieletniego Władysława, Kazimierza i Siemowita opiekę nad ziemiami będącymi schedą po księciu kujawskim przejęła ich matka. Eufrozyna rządziła od 1267 do 1275 r., czyli do momentu rozpoczęcia panowania przez Władysława, od wtedy księżna przestała być obecna na dokumentach wydawanych na Kujawach. Pierwszy dokument Władysława z 1275 r. wyraźnie wskazywał, że Eufrozyna opuściła ziemie kujawskie i przekazała władzę w ręce synów. Księżna ponownie wyszła za mąż, za Mściwoja II księcia pomorskiego, co otworzyło nową kartę w jej życiu i odtąd mogła się tytułować księżną pomorską¹. Jednak po 1288 r. Eufrozyna powróciła na Kujawy.

Losem księżnej zainteresowało się kilku historyków, którzy stworzyli krótkie biografie. Pisali o niej m.in.: Bolesław Ulanowski², Stanisław Kujot³, Oswald

¹ J.E. Białowąs, *Małżeństwo księżnej kujawskiej Eufrozyny z księciem pomorskim Mściwojem II (1275-1288)*, (w druku).

² B. Ulanowski, *Szkice krytyczne z wieku XIII. Eufrozyna księżna kujawsko-łęczycka, Eufrozyna księżna pomorska*, [w:] *Rozprawy i Sprawozdania z posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności*, t. 20, 1887, s. 67-90.

³ S. Kujot, *Dzieje Prus Królewskich, część I do roku 1309 (ciąg dalszy)*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1915, R. 22, s. 962.

Balzer⁴, Karol Górski⁵, Kazimierz Jasiński⁶, Jerzy Sperka⁷, Bogdan Snoch⁸, Dariusz Karczewski⁹, Stanisław Sroka¹⁰ oraz Agnieszka Teterycz-Puzio¹¹.

Eufrozyna przysła na świat w księstwie opolskim jako córka Kazimierza księcia opolskiego i jego małżonki Wioli. Jan Długosz odnotował w swojej kronice, że Wiola była pochodzenia bułgarskiego¹². Na temat jej pochodzenia wywiązała się wśród historyków dyskusja¹³. Księżna Eufrozyna urodziła się po śmierci ojca, czyli po 13 maja 1230 r.¹⁴ K. Górski uznał, że przed 1229 r.¹⁵, J. Sperka – podobnie jak S. Sroka¹⁶ i K. Jasiński¹⁷ – podał lata między 1228 a 1230 r.¹⁸, B. Snoch zanotował ok. 1228 r.¹⁹ Biorąc pod uwagę wszystkie okoliczności, ko-

⁴ O. Balzer, *Genealogia Piastów*, Kraków 2005, s. 523.

⁵ K. Górski, *Eufrozyna*, [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej PSB), t. 6, 1948, s. 321.

⁶ K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich* (dalej Rodowód M), Poznań-Wrocław 2001, s. 63; Tamże, *Rodowód Piastów śląskich: Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziębiccy, głogowscy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy* (dalej Rodowód Ś), Kraków 2007, s. 508.

⁷ J. Sperka, *Eufrozyna*, [w:] *Księżęta i księżne Górnego Śląska*, pod red. A. Barciaka, Katowice 1995, s. 44.

⁸ B. Snoch, *Górnośląski leksykon biograficzny*, Katowice 1997, s. 51.

⁹ D. Karczewski, *Eufrozyna*, [w:] *Inowrocławski słownik biograficzny*, pod red. E. Mikołajczaka, z. 3, Inowrocław 1997, s. 23.

¹⁰ S.A. Sroka, *Eufrozyna*, [w:] S. Szczur, K. Ozóg, *Piastowie: leksykon biograficzny*, Kraków 1999, s. 723.

¹¹ A. Teterycz-Puzio, *Piastowskie księżne regentki, o utrzymanie władzy dla synów koniec XII w. – początek XIV w.*, Kraków 2016, s. 173-190.

¹² I. Długossii, *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae, liber septimus, liber octavus* (dalej Annales), Varsaviae 1975, s. 76.

¹³ W. Dziewulski, *Bułgarka księżną opolską*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1969, t. 24, z. 2, s. 159-183; W. Swoboda, *Księżna kaliska Bułgarką? Przyczynek do rozbioru krytycznego Annalium Długosza*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1980, t. 13, z. 2, s. 61-78; J. Kwak, *Wiola Bułgarka*, [w:] *Księżęta i księżne Górnego Śląska*, pod red. A. Barciaka, Katowice 1995, s. 109-110; J. Horwat, *Księstwo opolskie i jego podziały do 1532 r., księżęta, miasta, kościół, urzędy, własność prywatna*, Rzeszów 2002, s. 28-30; A. Pobóg-Lenartowicz, *Viola, Bułgarka, księżną opolską. Przyczynek do migracji małżeńskich w średniowieczu*, [w:] *Kobiety i procesy migracyjne*, pod red. A. Chlebowskiej, K. Sierakowskiej, Warszawa 2010, s. 11-17.

¹⁴ *Nekrolog czarnowąski*, [w:] *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens, Bd. 1, H. 2*, Breslau 1856, s. 227; *Necrologium Lubense*, [w:] *Monumenta Lubensia*, Breslau 1861, s. 44; *Liber mortuorum Monasterii sancti Vincentii ordinis praemonstratensis*, [w:] *Monumenta Poloniae Historica* (dalej MPH), t. 5, Lwów 1888, s. 691; K. Maleczyński, *Kazimierz*, [w:] PSB, t. 12, 1966-1967, s. 275; K. Jasiński, *Rodowód Ś*, s. 501.

¹⁵ K. Górski, dz. cyt., s. 321.

¹⁶ S.A. Sroka, dz. cyt., s. 723.

¹⁷ K. Jasiński, *Rodowód M*, s. 63.

¹⁸ J. Sperka, dz. cyt., s. 44.

¹⁹ B. Snoch, dz. cyt., s. 51.

lejność przychodzenia na świat jej rodzeństwa, datę jej śmierci (1292-1294 r.) oraz datę jej drugiego małżeństwa (1275 r.), najbardziej prawdopodobne jest, że urodziła się ok. 1230 r. Wychowywała się na ziemiach opolskich i w księstwie wieluńskim. Miała trójkę rodzeństwa: Mieszka zwanego Otyłym, Władysława i siostrę Więcesławę. Na temat młodości księżnej Eufrozyny nie posiadamy zbyt wielu informacji. Być może była przygotowywana do stanu zakonnego, gdyż żoną Kazimierza kujawskiego została dopiero w wieku 27-30 lat, co było bardzo zaawansowanym wiekiem na zamążpójście w okresie średniowiecza. Przyczyn tak późnego wydania Eufrozyny za mąż nie znamy.

Eufrozyna została żoną Kazimierza księcia kujawskiego, syna Konrada Mazowieckiego i jego małżonki Agafii, po 3 maja 1257 r.²⁰ Kazimierz miał trzy żony: Jadwigę, Konstancję i Eufrozynę²¹. Małżeństwo Eufrozyny i Kazimierza skojarzył młodszy brat księżnej, Władysław. Księżna Wiola po śmierci Kazimierza opolskiego sprawowała rządy opiekuńcze i w odpowiednim czasie przekazała władzę w księstwie opolskim najstarszemu synowi Mieszkowi II Otyłemu. Jednak Mieszko dość szybko zmarł, już w 1246 r.²² Po nim władza w księstwie przypadła Władysławowi i to jemu Eufrozyna zawdzięczała swoje pierwsze małżeństwo. Należy też dodać, że wpływu na małżeństwo Eufrozyny nie miała jej matka, gdyż Wiola zmarła w 1251 r.²³ Zarówno Władysław opolski, jak i Kazimierz kujawski potrzebowali sojuszników. W 1257 r. znaleźli się w sytuacjach, które wymagały pozyskania pomocy z zewnątrz. Małżeństwo Kazimierza i Eufrozyny miało więc podstawy czysto polityczne i stało się fundamentem nowo zawartego sojuszu politycznego pomiędzy księstwem opolskim i księstwem kujawskim. Mariaż trwał dziesięć lat, z tego związku narodziła się czwórka dzieci: Władysław Łokietek, Kazimierz Łęczycki, Siemowit dobrzyński i córka Eufemia. Eufrozyna, poślubiając Kazimierza kujawskiego, została także macochą Leszka zwanego Czarnym i Siemomyśla, synów zmarłej w 1257 r. Konstancji, córki Henryka II wrocławskiego.

²⁰ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski, t. I, 1178-1386*, Kraków 1876, nr 48, s. 57-58; Na temat losów małżeństwa księżnej Eufrozyny i Kazimierza kujawskiego, zob. J.E. Białowąs, *Kazimierz kujawski i Eufrozyna opolska, trzecia małżonka władcy Kujaw*, [w:] *Książę Kazimierz Konradowicz i Kujawy jego czasów*, pod red. D. Karczewskiego, Kraków 2017, s. 141-167.

²¹ K. Jasiński, *Rodowód M*, s. 61-63.

²² *Letopisy ceske od roku 1196 do roku 1278*, [w:] *Fontes rerum bohemicarum, T. II, Cosmae chronicon boemorum cum continuatoribus. Prameny dejin ceskych, vydavane z nadani Palackeho. Dil II, Kosmuv letopis cesky s pokračovateli*, Praha 1874, s. 286; *Rocznik kapituły krakowskiej*, [w:] MPH, *series nova – t. 5, Annales cracovienses priores cum kalendario*, Warszawa 1978, s. 81-82.

²³ I. Długossii, *Annales, lib. 7-8*, s. 76; W. Dziewulski, dz. cyt., s. 182; K. Jasiński, *Rodowód Ś*, s. 501; J. Kwak, dz. cyt., s. 109; B. Snoch, dz. cyt., s. 229.

W 1261 r. Eufrozyna pojawiła się na kartach kronik jako oskarżona o próbę otrucia pasierbów, Leszka i Siemomysła, co skutkowało buntem synów przeciwko Kazimierzowi kujawskiemu „duo etenim filii sui Lestko Niger et | Zemomisl, quos de prima uxore susceperat, noverca sua, altera patris sui uxore [...] filia Swantopelci Pomeranie ducis”²⁴. W przytoczonym fragmencie popełniono poważny błąd, nazywając ojcem Eufrozyny Świętopelka pomorskiego. Temat buntu Leszka i Siemomysła był szeroko rozpatrywany w literaturze²⁵. Udział Eufrozyny i jej potomków w tym konflikcie jest tematem dyskusyjnym, lecz należy zauważyć, że bunt był skierowany przeciwko Kazimierzowi kujawskiemu, a nie przeciwko jego żonie. Być może posłużono się w kronikach stereotypem złej matki, by wyjaśnić powody wystąpienia synów przeciwko ojcu.

W 1267 r. zaczął się okres zmian w życiu księżnej Eufrozyny. Będąc żoną Kazimierza, mogła zajmować się dziećmi, dworem, nie przejmowała się sprawami politycznymi. Śmierć Kazimierza kujawskiego spowodowała, że z roli matki musiała przekształcić się w zarządcę ziem oraz opiekuna synów i ich spadku po ojcu. 14 grudnia 1267 r. nastąpił podział ziem między synów. Leszek Czarny od czasu buntu przeciwko ojcu zarządzał księstwem sieradzkim. Siemomysł (w źródłach zwano go też Ziemomysłem), drugi syn Konstancji i Kazimierza, otrzymał najżyźniejszą i największą część Kujaw, a mianowicie północne Kujawy, m.in. z Inowrocławiem, Bydgoszczą, Gniewkowem, Słońskiem, Wyszogrodem, Michałowem, Radziejowem, Osiekiem, Niestuszewem i Szarlejem. Synom Eufrozyny, czyli małoletnim Władysławowi, Kazimierzowi i Siemowitowi, pozostały Kujawy brzeskie, ziemia dobrzyńska i księstwo łęczyckie. Do Kujaw brzeskich należał m.in. Brześć, Kruszwica, Przypust, Opoki, Grabie, Czółpin, Bronisław, Książ, Strzelno, Kwieciszewo, Sompolno czy Rozkidalino, czyli okolice dzisiejszej Nieszawy. Zdaniem R. Kozłowskiego Kruszwica należała do księstwa brzesko-kujawskiego²⁶. W skład ziemi dobrzyńskiej weszły np. Dobrzyń, Rypin, Kikoł. Na ziemi łęczyckiej znajdowały się m.in. Przedecz, Skrzynki²⁷. Zarówno

²⁴ *Kronika wielkopolska*, [w:] MPH, series nova, t. 8, Warszawa 1970, s. 116; I. Długossii, *Annales*, lib. 7-8, s. 132; J.E. Białowąs, *Kwestie sporne dotyczące życia księżnej Eufrozyny (ok. 1230-1292/1294) w świetle źródeł średniowiecznych*, [w:] *Historia – W drodze ku przyszłości. XXIII Ogólnopolski Zjazd Historyków Studentów, Toruń, 21-25 IV 2015, t. 1*, pod red. M. Zmudzińskiego, Toruń 2016, s. 56-58.

²⁵ J. Szymczak, *W sprawie tzw. buntu Leszka Czarnego w 1261 r.*, „Acta Universitatis Lodzianensis”. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Nauki Humanistyczno-Społeczne, Folia Historica, Feudalizm, Seria I, 1976, z. 4, s. 39-50; S.M. Zajączkowski, *Uwagi w sprawie daty i przebiegu buntu Leszka Czarnego*, „Rocznik Łódzki” 1978, t. 23, s. 5-25.

²⁶ R. Kozłowski, *Geneza i granice księstwa brzesko-kujawskiego*, „Prace Komisji Historii” V, Seria C, nr 7, 1968, s. 80, 97.

²⁷ J. Baszkiewicz, *Polska czasów Łokietka*, Warszawa 1968, s. 39; R. Kozłowski, dz. cyt., s. 89-112;

K. Jasiński²⁸, jak i R. Kozłowski²⁹ jednomyślnie podali, że ziemie, które były ojcowizną młodszych potomków księcia kujawskiego, były gorszej jakości. Taki podział mógł wynikać z konfliktu, który zrodził się pomiędzy synami Konstancji a książętami zrodzonymi z Eufrozyny.

Po śmierci Kazimierza Eufrozyna sprawowała nad swoimi synami i ich ziemiami tzw. rządy opiekuńcze, co trwało do osiągnięcia przez nich wieku pozwalającego na przejście władzy. Wykluczone jest zatem, aby mogli włączyć tereny im przynależnymi od razu po śmierci ojca. Mylną informację zanotował B. Ulanowski, który stwierdził, że Eufrozyna przejęła opiekę nad trzema synami, popełnił błąd, wymieniając jako trzeciego potomka księżnej Przemysława³⁰. W tym miejscu należy wyjaśnić, czym właściwie były w średniowieczu rządy opiekuńcze. Sprawowała je po zgonie Kazimierza opolskiego matka Eufrozyny, Wiola. Pomagał jej Henryk Brodaty³¹. Wsparciem księżnej Wioli w czasie jej rządów służyli też baronowie, czyli urzędnicy³². Rządy opiekuńcze Wioli były wykonywane w różnych formach. To, że występowała w roli opiekuna, potwierdzał dokument z 1235 r.³³ Współudział Mieszka i Władysława w sprawowaniu władzy został odnotowany w dokumentach z 1230 r., z 1234 r., gdzie wystąpiła wraz z Mieszkiem, z 1238 r. z Władysławem³⁴, zaś w 1243 r. w dokumencie Wioli Mieszko był świadkiem „Acta sunt hec ibidem presente duce Mesecone et istis”³⁵. Rządy opiekuńcze lub po prostu opieka były za Piastów częste. Polegały na tym, że opiekun rządził w zastępstwie małoletniego do czasu osiągnięcia przez niego lat umożliwiających mu samodzielne sprawowanie władzy³⁶. Andrzej Radziwiński stwierdził, że w okresie średniowiecza wdowy miały prawo zaopiekować się majątkiem swoich lub cudzych dzieci. Miały możliwość być także wykonawczyniami

J. Bieniak, *Kształtowanie się terytorium ziemi dobrzyńskiej w średniowieczu*, „Zapiski Historyczne” 1986, t. 51, z. 3, s. 9.

²⁸ K. Jasiński, *Genealogia Władysława Lokietka i jego najbliższej rodziny*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 1987, t. 6, s. 18.

²⁹ R. Kozłowski, dz. cyt., s. 81.

³⁰ B. Ulanowski, dz. cyt., s. 70.

³¹ R. Grodecki, *Dzieje polityczne Śląska do r. 1290*, [w:] *Historja Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. 1, pod. red. S. Kutrzeby, Kraków 1933, s. 209; W. Sobociński, *Historia rządów opiekuńczych w Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1949, t. 2, s. 270.

³² W. Dziewulski, dz. cyt., s. 171.

³³ W. Sobociński, dz. cyt., s. 313-314.

³⁴ *Schlesisches Urkundenbuch, Bd. 2, 1231-1250*, Wien-Köln-Graz 1977, nr 156, s. 100-101.

³⁵ Tamże, nr 243, s. 146-147; W. Sobociński, dz. cyt., s. 320. W 1243 r. Wiola nie sprawowała już rządów opiekuńczych, lecz włączyła przynależnymi jej ziemiami, tj. Kaliszem, wcześniej też Rudą. Do 1246 r. występowała jako księżna kaliska.

³⁶ W. Sobociński, dz. cyt., s. 238.

testamentu³⁷. Czas zakończenia opieki nie został dokładnie podany w źródłach, poza dwoma przypadkami. W jednym z nich opiekun oddał władzę swemu podopiecznemu, gdy ten skończył lat 20³⁸. Co najmniej do XIV w. nie ustalono dokładnej granicy wieku małoletniego, w której to opieka dobiegałaby końca. Nie zmienia to faktu, że osoba, nad którą opieka była sprawowana, nie mogła uczestniczyć w czynnościach. Wiek ograniczał działania w polityce³⁹, co pokazują przykłady dzieci Wioli i Eufrozyny. Rządy opiekuńcze były najczęściej sprawowane przez matki. Już na początku XI w., a dokładnie w 1038 r., spotykamy się z przejęciem opieki nad Kazimierzem Odnowicielem przez jego matkę Ryksę⁴⁰. W momencie przejęcia opieki przez Wiolę Mieszko miał dziesięć, a Władysław pięć lat. Opieka Wioli zakończyła się w 1238 lub 1239 r.⁴¹ Gdy Eufrozyna przejmowała rządy opiekuńcze nad swoimi synami, Władysław miał około siedmiu lat, Kazimierz sześć, zaś Siemowit mógł mieć od roku do 5 lat. Trwały one do czasu, gdy Władysław skończył około piętnastu lat. Rządy księżnej potwierdzone są dowodami w postaci dokumentów, w których występuje nie tylko Eufrozyna, ale także jej synowie Władysław i Kazimierz. Z tego powodu należy stwierdzić, że formą rządów księżnej był współudział opiekuna i osoby, którą się opiekowano.

Warto w tym miejscu odnotować odmienną opinię na temat rządów opiekuńczych sprawowanych po śmierci Kazimierza kujawskiego. Aleksander Swieżawski stwierdził, że to nie księżna Eufrozyna, lecz Siemomysł opiekował się braćmi i należącymi do nich ziemiami. Działo się to do 1275 r. W tym czasie synowie Eufrozyny uzyskali pełnoletniość i przejęli ziemie z rąk przyrodniego brata⁴². To ustalenie jest sprzeczne z dowodami źródłowymi. Dokumenty wskazują, że to Eufrozyna sprawowała opiekę oraz że powoływała się na zgodę swych synów w jednym z nich. Ponadto dokument Bolesława Pobożnego z 1273 r. wymienił Eufrozinę, a nie Siemomysła. W żadnym z przytoczonych źródeł nie występuje jego imię. Co więcej, wielu historyków potwierdzało, że księżna była odpowiedzialna za ojcowiznę swych synów⁴³, a Siemomysł władał swoimi

³⁷ A. Radziwiński, *Kobieta w średniowiecznej Europie*, Toruń 2012, s. 95.

³⁸ W. Sobociński, dz. cyt., s. 240.

³⁹ Tamże, s. 248-250.

⁴⁰ Tamże, s. 268.

⁴¹ W. Dziewulski, dz. cyt., s. 14; A. Jureczko, *Mieszko*, [w:] PSB, t. 21, 1976, s. 39; J. Rajman, *Mieszko II Otyły*, [w:] S. Szczur, K. Ożóg, *Piastowie: leksykon biograficzny*, Kraków 1999, s. 719.

⁴² A. Swieżawski, *Przemysł król Polski*, Warszawa 2006, s. 77.

⁴³ J. Karwasińska, *Sąsiedztwo kujawsko-krzyżackie 1235–1343*, Warszawa 1927, s. 82; E. Długopolski, *Władysław Lokietek na tle swoich czasów z przedmową prof. Jana Dąbrowskiego*, Wrocław 1951; D. Karczewski, dz. cyt., s. 23; M. Hlebionek, *Bolesław Pobożny i Wielkopolska jego czasów*, Kraków 2010, s. 102.

ziemiami⁴⁴. Księżna zaś dbała o swych potomków i ziemie, które przypadły im w udziale. W okresie średniowiecza to matka najczęściej przejmowała rolę opiekuna. Zauważyć także trzeba, że Siemomysł był przyrodnim bratem synów Eufrozyny, więc nie miał powodu, by zaopiekować się nimi i ich dobrami. Ponadto Siemomysł i Leszek nie darzyli swej macochy sympatią, podobnie mogło być z ich młodszymi braćmi. Wyjaśnienia wymagałaby także kwestia, z jakiego powodu to Leszek nie mógłby przejąć opieki nad przyrodnimi braćmi. Dlaczego więc autor mówił akurat o Siemomyśle? Należy z całą stanowczością odrzucić tę hipotezę. Wszelkie argumenty przemawiają za tym, że to Eufrozyna była opiekunem Władysława, Kazimierza i Siemowita i ich ziem.

Eufrozyna władzę sprawowała z Łęczycy⁴⁵. Historycy różnie ocenili jej działania. Jadwiga Karwasińska nazwała je słabymi, bo choć księżna miała do pomocy dostojników, rządy miały jej sprawiać wiele problemów, przykładowo z Zakonem⁴⁶. Odmiennego zdania był Edmund Długopolski, który nazwał jej rządy energicznymi⁴⁷. Nie mamy, niestety zbyt wielu zachowanych informacji na ten temat.

7 sierpnia 1273 r. we Włocławku została zawarta ugoda pomiędzy Eufroziną księżną łęczycką, Władysławem i ich ludem a Krzyżakami z Prus. Dyplom wystawiony przez księcia Bolesława Pobożnego potwierdzał obecność Eufrozyny i jej najstarszego syna „nec non dominam Eufrosinam illustrem ducissam Lanchicie et filium eius Ladizlaum ac eorum homines ex altera parte”⁴⁸. W ugodzie pośredniczył Bolesław Pobożny, co uczynił za radą biskupa Wolimira. Świadkiem tego porozumienia był książę Przemysł II. Umowę zapośredniczył także Wolimir biskup włocławski⁴⁹. Według E. Długopolskiego ugoda dotyczyła drobnego, sąsiedzkiego zatargu⁵⁰. Faktycznie dokument ten dotyczył sprawy krwawego sporu pomiędzy mieszkańcami Chelmna – Nyrfrydem i Hildebrandem. Nyrfryd miał zabić Hildebranda i zbiec na Kujawy. Z dokumentu wynika, że nie działał sam. W ramach kary zabójcy zostali zobligowani do zapłacenia 60 grzywien w trzech ratach, nie później niż do 14 lutego 1274 r. W razie niedotrzymania przez nich

⁴⁴ Potwierdzają to także dokumenty Siemomysła, np. z 8 listopada 1269 r., zob. *Codex diplomaticus Poloniae* (dalej KDP), t. 2, cz. 2, wyd. L. Rzyszczyński, A. Muczkowski, Varsaviae 1852, nr 457, s. 620.

⁴⁵ J. Karwasińska, dz. cyt., s. 154.

⁴⁶ Tamże, s. 82.

⁴⁷ E. Długopolski, dz. cyt., s. 1.

⁴⁸ KDP, t. 2, cz. 1, Varsaviae 1848, nr 102, s. 87-89; *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski* (dalej KDW), t. 1, Poznań 1877, nr 450; A. Swieżawski, dz. cyt., s. 48, 96.

⁴⁹ J. Powierski, *Dobra ostrowicko-golubskie biskupstwa włocławskiego na tle stosunków polsko-krzyżackich w latach 1235-1308*, Gdańsk 1977, s. 105.

⁵⁰ E. Długopolski, dz. cyt., s. 1.

warunków umowy zapłatę mieli zabezpieczyć Władysław, wojewoda Wilk lub inni rycerze obecni podczas spisywania porozumienia. Zawarto również ugodę łagodzącą wcześniejsze utarczki i mającą wpłynąć na zaprzestanie nieprzyjacielskich zachowań⁵¹. Ustalono dodatkowo, że obie strony ugody miały zaprzestać łamania zawartego wcześniej pokoju⁵². Potwierdzeniem udziału Bolesława Pobożnego w tych działaniach jest wspomniany dokument księcia wielkopolskiego wystawiony 7 sierpnia 1273 r.⁵³ Zdaniem Marcina Hlebionka dokument ten jest argumentem na udowodnienie tezy, iż Bolesław miał autorytet wśród Piastów kujawskich⁵⁴. B. Ulanowski uznał, iż w chwili spisywania ugody Władysław miał 13 lat⁵⁵. Dokument ten jest niewątpliwie świadectwem, iż Władysław brał udział w rządach sprawowanych przez matkę i był przez nią przygotowywany do sprawowania władzy, skoro już wtedy pojawił się na arenie politycznej.

W dokumencie z 14 października 1274 r. (bez miejsca wydania) odnotowano, że wystawcą jest Eufrozyna księżna łęczycka i kujawska, a obecni przy dokonywanych czynnościach byli jej synowie Władysław i Kazimierz⁵⁶. Pierwszy z dwóch dokumentów Eufrozyny dotyczył nadania przez księżną dla Gocwina wsi Przepust. Przepust znajdował się na północy księstwa brzesko-kujawskiego⁵⁷. Eufrozyna tytułowała się w nim księżną łęczycką i kujawską, co potwierdzało fakt, że w owym czasie władała tymi ziemiami. Zwracając szczególną uwagę na dokument, należy zauważyć, że miejscowość Przepust została przekazana Gocwinowi synowi Derwina (*Deruini*) do lokowania jej na prawie średzkim *Novi fori*. Wieś Rozkidalino *Roskydalino* została włączona w obręb ziem należących do Przepustu⁵⁸. Dodatkowo świadkami dokonywanej czynności byli ukochani synowie Eufrozyny, na co wskazuje zapis „*nostrī filij dilectj: Wladislaus et Cazimirus*”. W dyplomie odnotowano kwestie dotyczące sądzenia i kar, kłusownictwa, wymieniono wolności przysługujące ziemiom oraz sprawy związane z ich gospodarowaniem⁵⁹. J. Karwasińska uznała, że czyniąc tę darowiznę księżna chciała podnieść gospodarczo Przepust i spowodować wzrost znaczenia miejscowości.

⁵¹ J. Powierski, *Krzyżacka polityka Przemysła II w pierwszym okresie jego aktywności politycznej*, [w:] *Przemysł II Odnowienie Królestwa Polskiego*, pod red. J. Krzyżaniakowej, Poznań 1997, s. 106.

⁵² B. Nowacki, *Przemysł II 1257-1296, odnowiciel korony polskiej*, Poznań 1997, s. 57; przypis 6.

⁵³ KDP, t. 2, cz. 1, nr 102, s. 87-89; KDW, T. I, nr 450.

⁵⁴ M. Hlebionek, dz. cyt., s. 183.

⁵⁵ B. Ulanowski, dz. cyt., s. 70.

⁵⁶ KDP, t. 2, cz. 2, nr 458, s. 621-623.

⁵⁷ R. Kozłowski, dz. cyt., s. 90.

⁵⁸ Rozkidalino leżało prawdopodobnie w miejscu dzisiejszej Nieszawy.

⁵⁹ KDP, t. 2, cz. 2, nr 458, s. 621-623.

Jednak mimo starań miało się to nigdy nie udać⁶⁰. Do dokonania wymienionych powyżej czynności księżna powoływała się na zgodę synów Władysława i Kazimierza⁶¹, co naprowadza na fakt, że w tym czasie obaj synowie Eufrozyny byli już obecni w polityce.

Książę Władysław swój pierwszy samodzielny dokument wystawił 1 maja 1275 r. (bez miejsca wydania). W piśmie tym odnotowano wyraźnie, że autorem dokumentu jest Władysław książę łęczycki i kujawski, lecz nie był on w pełni samodzielny, gdyż współdziałał wspólnie z matką „Insulam, que est in medio lacu, sibi dedimus, ego et mater nostra, pro edificanda curia; et nos honoravit (sic) centum quattuor modijs avene”⁶². W akcie urzędowym nie wystąpił żaden z jego braci. B. Ulanowski mylnie sądził, iż zwrot *mater nostra* oznacza księżną wdowę⁶³. W kolejnych latach brakuje dokumentów na potwierdzenie rządów opiekuńczych Eufrozyny czy na działanie jej starszego syna wspólnie z matką. Do 1292 r. brakuje dokumentów z udziałem księżnej wydawanych na Kujawach. Być może nie zachowały się one do naszych czasów. Wszystko wskazuje na to, iż księżna była głównym wystawcą dokumentów, w których zapewne powoływała się na zgodę dwóch synów do 1 maja 1275 r., po tej dacie zeszła na drugi plan i Władysław przejął jej dotychczasową rolę. Eufrozyna zniknęła z dokumentów wydawanych na Kujawach z powodu jej wyjazdu na Pomorze. Następnym śladem w tej kwestii jest małżeństwo księżnej z Mściwojem II zawarte w 1275 r. Właśnie w dokumentach Mściwoja II księcia pomorskiego z 1275 r. odnajdujemy Eufrozinę⁶⁴. Powtórne małżeństwo matki sprawującej opiekę nad małoletnim nie oznaczało zwolnienia jej z obowiązku opieki. Było inaczej, jeśli matka opuszczała księstwo i zamieszkała u swego nowego małżonka. Matek także od opieki nie odsuwano⁶⁵. Eufrozyna, stając się księżną pomorską, opuściła Kujawy, co spowodowało zakończenie jej rządów na tych ziemiach. Kolejny dokument, który wydał Władysław, razem z bratem Kazimierzem, pochodził z 1282 r. Bracia tytułowali się w nim książętami Łęczycy i Kujaw „Igitur nos Wladislaus et Kasimirus dei gracia duces Lancicie et Cuiauie”⁶⁶.

Rządy opiekuńcze w Polsce sprawowane były nie tylko przez matki. Często zdarzało się tak, że miały one do pomocy innych opiekunów, jak w przypadku

⁶⁰ J. Karwasińska, dz. cyt., s. 155.

⁶¹ W. Sobociński dz. cyt., s. 245; R. Kozłowski, dz. cyt., s. 81.

⁶² KDP, t. 1, Varsaviae 1847, nr 56, s. 95-97.

⁶³ B. Ulanowski, dz. cyt., s. 71.

⁶⁴ *Pommerellisches Urkundenbuch, erste abtheilung* (cyt. PU), Danzig 1881, nr 273, s. 231, nr 274, s. 231-232, nr 275, s. 232, nr 276, s. 234; Tamże, cz. 2, Danzig 1882, nr 431, s. 385-386.

⁶⁵ W. Sobociński, dz. cyt., s. 271.

⁶⁶ KDP, t. 1, nr 117, s. 101-102.

Eufrozyny. Mogła to być forma opieki nad wdową i jej potomstwem. Najczęściej w roli tych opiekunów występowali krewni ze strony ojca⁶⁷. Nierzadko zdarzało się tak, że najstarszy syn przejmował rolę opiekuna nad młodszym rodzeństwem. W takim wypadku matka odsuwała się od rządów w momencie, gdy najstarszy syn mógł już sprawować władzę⁶⁸. Tak było w przypadku Eufrozyny i jej dzieci. Jej opieka zakończyła się w 1275 r. i cała władza nad ziemiami przynależnymi jej synom trafiła w ich ręce⁶⁹.

W latach 1275-1288 na Kujawach rządzili synowie Kazimierza kujawskiego: Władysław, Kazimierz i Siemowit, jako tzw. bracia niedzielni, co oznaczało, że nie posiadali własnej, wydzielonej dzielnicy⁷⁰. Z racji tego, że matka wyszła ponownie za mąż i opuściła księstwo, to Władysław stał się głównym opiekunem, ponieważ był najstarszym z braci. Potwierdzeniem takiego wniosku są dokumenty, w których Władysław występuje przed Kazimierzem. Eufrozyna sprawowała rządy opiekuńcze aż do czasu jej ponownego małżeństwa i przejęcia opieki przez Władysława. Potwierdzają to dokumenty księżnej. R. Kozłowski uznał, że dowodem na tezę o braciach niedzielnych sprawujących władzę w latach 1275-1288 są dokumenty Władysława, w których tytułuje się on księciem łęczyckim. Aczkolwiek najwcześniejsze pochodzą dopiero z 1282 r., a więc z czasu już po wyjeździe Eufrozyny. Zauważyć jednakże trzeba, że nie zachowały się dokumenty, które mogłyby potwierdzić ustalenia historyka. Dodatkowo warto zaznaczyć, że po wyjeździe Eufrozyny jej synowie przejęli kontrolę nad ziemiami do nich należącymi, więc z hipotezą R. Kozłowskiego dotyczącą lat sprawowania władzy przez synów należy się zgodzić. Kolejnym argumentem był dokument księżnej z 1274 r., w którym ta powoływała się na zgodę synów. Księżna uczyniła tak, ponieważ książęta sami nie władali księstwem, lecz współrządzili z matką. W 1274 r. księżna była na Kujawach i sprawowała nadal opiekę nad synami. Zgodzić się należy też ze stwierdzeniem, że Władysław miał pierwszeństwo przed braćmi, zapewne z racji starszeństwa. Po opuszczeniu Kujaw przez Eufrozinę to on był głównym wystawcą dokumentów, nawet tych, w których występował razem z młodszym bratem.

Wart poruszenia jest udział Bolesława Pobożnego w rządach Eufrozyny nad synami i ich ziemiami. Zdaniem J. Karwasińskiej Bolesław Pobożny czuwał nad Eufroziną i Władysławem. Osobą księżnej Bolesław Pobożny mógł posługiwać

⁶⁷ W. Sobociński, dz. cyt., s. 276-277.

⁶⁸ Tamże, s. 278-279.

⁶⁹ S. Zajączkowski, *Studia nad terytorialnym formowaniem ziemi łęczyckiej i sieradzkiej z mapą*, Łódź 1951, s. 64.

⁷⁰ R. Kozłowski, dz. cyt., s. 83; J. Baszkiewicz, dz. cyt., s. 39; K. Jasiński, *Genealogia...*, s. 30; P. Żmudzki, *Studium podzielonego Królestwa Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000, s. 206.

się w planach dotyczących Pomorza⁷¹. R. Kozłowski uznał, że Bolesław Pobożny po opuszczeniu księstwa kujawskiego przez Eufrozinę mógł służyć pomocą młodym książętom. Miał on być przyjaźnie nastawiony do księżnej i jej potomstwa. Tezę potwierdza dokument Bolesława z 7 sierpnia 1273 r.⁷² Historyk uznał, że Bolesław mógł interesować się losami książąt osieroconych przez Kazimierza kujawskiego. O bliskich stosunkach pomiędzy Kujawami a Wielkopolską świadczył z pewnością fakt zawarcia małżeństwa przez Władysława z Jadwigą, córką Bolesława Pobożnego⁷³. Małżeństwo to wzmocniło sojusz polityczny Władysława Łokietka i Bolesława Pobożnego. Według K. Jasińskiego Bolesław sprzyjał księżnej i Władysławowi⁷⁴. Jan Powierski widział Bolesława jako być może patrona politycznego księżnej⁷⁵. Zdaniem D. Karczewskiego Bolesław Pobożny wspierał raczej słabe rządy Eufrozyny⁷⁶. Paweł Żmudzki stwierdził, że Eufroziną i jej synami opiekowali się zarówno Bolesław Pobożny jak i Bolesław Wstydlivy. Bolesław Wstydlivy miał nawet zabrać Władysława do swojego księstwa⁷⁷. Bolesław Pobożny pogodził Eufrozinę i Władysława z Zakonem w 1273 r.⁷⁸ Jest to kolejny przykład potwierdzający zainteresowanie księcia sprawami wdowy po Kazimierzu. O opiece Bolesława Pobożnego nad Eufroziną i jej synami pisał również Gerard Kucharski⁷⁹. A Marcin Hlebionek zasugerował, iż Bolesław Pobożny był wsparciem dla Eufrozyny, ponieważ nie sprawowała silnych rządów. Jego zdaniem Pobożny był protektorem i opiekunem jej potomków i stał się nawet wzorem dla Władysława⁸⁰.

Ważne jest także rozpatrzenie, kto sprawował władzę nad księstwem łączycykim. W trzech dokumentach z lat 1273, 1274 i 1292 to Eufrozyna występowała jako księżna łączycka. W dokumencie z 1273 r. zapisano: „nec non dominam Eufrosinam illustrem Ducissam Łanchiciensem”⁸¹. W dokumencie z 1274 r. odnotowano: „Nos, Effrosina, dei gratia Lancicie et Cuyauie Ducissa”⁸². Akt urzędowy z 1292 r. stwierdzał: „Eufrosina Dei gratia ducissa Kuiavie, Lanchicie et

⁷¹ J. Karwasińska, dz. cyt., s. 82.

⁷² KDW, t. 1, nr 450; KDP, t. 2, cz. 1, nr 102, s. 87-89.

⁷³ R. Kozłowski, dz. cyt., s. 82.

⁷⁴ K. Jasiński, *Genealogia...*, s. 18.

⁷⁵ J. Powierski, *Krzyżacka...*, s. 106.

⁷⁶ D. Karczewski, dz. cyt., s. 23.

⁷⁷ P. Żmudzki, dz. cyt., s. 206, 212.

⁷⁸ Tamże, s. 239.

⁷⁹ G. Kucharski, *Kujawy po śmierci księcia Kazimierza Konradowica, wydarzenia z lat 1269-1271*, [w:] *Mieszczanie, wasale, zakonnicy*, pod. red. B. Śliwińskiego, Malbork 2004, s. 88.

⁸⁰ M. Hlebionek, dz. cyt., s. 102.

⁸¹ KDP, t. 2, cz. 1, nr 102, s. 88.

⁸² KDP, t. 2, cz. 2, nr 458, s. 621.

Syradie⁷⁸³, choć w tym czasie księżna nie sprawowała władzy na tym terenie mogła używać tytułu, który niegdyś jej przysługiwał. Dowody te potwierdzają, że Eufrozyna używała tytułu księżnej łęczyckiej w czasie swoich rządów. W następnych latach tego tytułu używał Władysław Łokietek, m.in. w 1275 i 1286 r. 1 maja 1275 r. zanotowano: „nos Wladislaus dei gratia Dux Lancicie et Cuiavie”⁷⁸⁴. 18 maja 1286 r. w Łęczycy wydano dokument „Nos Wladislaus, dei gracia Lanchiciensis et Cuiavie dux”⁷⁸⁵. Podobnie w dokumencie z 15 sierpnia 1285 r. wystawionym przez Jana opata sulejowskiego nazwano Władysława księciem łęczyckim: „principes W. Lanchicie, Se. Cuiavie duces et P. duces Polonie”⁷⁸⁶. W „Roczniku Traskim” użyto tego tytułu, opisując księcia Władysława Łokietka: „Eodem anno post assumptionem beate virginis Marie castrum Plocense a Wlotkone duce Brestensi et Lanciciensis acquiritur”⁷⁸⁷. W 1282⁸⁸ i 1288 r. Władysław wraz z Kazimierzem używali tytułu księcia kujawskiego i łęczyckiego. 25 lipca 1287 r.⁸⁹, 13 czerwca 1288 r.⁹⁰ i 12 lipca 1288 r.⁹¹ Władysław Łokietek sam używał tej godności dla swojej osoby, a Kazimierz był współwystawcą. W 1288 r. Władysław po raz ostatni tytułował się księciem Łęczycy. 24 czerwca 1292 r. jako księżę łęczycki występował już sam Kazimierz⁹². Podobnie w dokumencie Kazimierza z 30 listopada 1292 r.⁹³ W dokumencie wydanym w dniach 7-12 stycznia 1293 r. na zjeździe w Kaliszu Kazimierz też został określony księciem łęczyckim⁹⁴. 29 maja 1295 r. w akcie wydanym w Sieradzu Władysław użył nazwy księcia łęczyckiego⁹⁵. To samo określenie padło w akcie urzędowym księcia z 28 lipca 1295 r.⁹⁶ Z tego wynika, że po śmierci Kazimierza kujawskiego księstwo łęczyckie przypadło najpierw we władanie Eufrozynie, potem Władysławowi i Kazimierzowi, a po śmierci Kazimierza Władysławowi⁹⁷. Z powyższych danych można także wywnioskować, że Eufrozyna władła księstwem łęczyckim w cza-

⁸³ KDW, t. 2, Poznań 1878, nr 688.

⁸⁴ KDP, t. 1, nr 56, s. 95-97.

⁸⁵ *Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII w.*, Kraków 1887, nr 47, s. 113.

⁸⁶ Tamże, nr 46, s. 113.

⁸⁷ „Rocznik Traski”, [w:] MPH, t. 2, Lwów 1872, s. 851.

⁸⁸ KDP, t. 1, nr 117, s. 101-102.

⁸⁹ KDW, t. 1, nr 581.

⁹⁰ KDW, t. 2, nr 623.

⁹¹ Tamże, nr 627.

⁹² KDP, t. 1, nr 80, s. 144-145.

⁹³ Tamże, nr 82, s. 147-148.

⁹⁴ *Zbiór dokumentów małopolskich, dokumenty z lat 1211-1400*, cz. 4, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969, nr 886, s. 29-30.

⁹⁵ KDP, t. 2, cz. 1, nr 156, s. 134-135.

⁹⁶ Tamże, nr 157, s. 135-136.

⁹⁷ S. Zajączkowski, *Studia...*, s. 63-64.

sie rządów opiekuńczych nad swoimi synami aż do 1275 r., gdy Władysław wydał swe pierwsze dokumenty.

Eufrozyna jako matka Władysława Łokietka mogła planować małżeństwo swego syna. Zdaniem M. Hlebionka, to księżna zaplanowała mariaż swego pierworodnego z Jadwigą córką Bolesława Pobożnego⁹⁸. Eufrozyna utrzymywała dobre stosunki z władcą Wielkopolski, który pomagał jej w sprawowaniu rządów opiekuńczych nad jej synami i ziemiami objętymi jej władaniem. Dokument Bolesława potwierdzał, że brał on udział w rządach Eufrozyny i być może oznaczało to dobre stosunki panujące między księżną a władcą wielkopolskim. Bolesław także był inicjatorem drugiego małżeństwa księżnej z Mściwojem pomorskim. Plan mariażu Władysława z Jadwigą mógł powstać w 1275 r. Z tego związku przewidywano korzyści nie tylko dla księżnej, ale i dla samego Władysława. Eufrozyna, wyjeżdżając na Pomorze, miałaby zapewnioną opiekę Bolesława nad swym najstarszym synem, zaś książe zyskiwał sprzymierzeńca, Bolesław dzięki temu mógł mieć wpływ na Kujawy⁹⁹. Teza ta jest bardzo prawdopodobna, zważając na fakt, iż gdy zmarł Kazimierz kujawski, to Eufrozyna opiekowała się synami i mogła samodzielnie podejmować decyzje w sprawie ich przyszłego ożenku. Skoro Eufrozyna zaplanowała małżeństwo Władysława, to czy brała udział w pertraktacjach dotyczących małżeństwa Siemowita i Eufemii? W kwestii mariażu Siemowita księżna nie mogła zbyt wiele zdziałać, gdyż doszedł on do skutku ok. 1296-1300 r., a więc już po jej śmierci. Małżeństwo Eufemii zostało zawarte przed 1300 r., być może w 1288 lub 1289 r. W obu związkach pośredniczył Władysław Łokietek. Jednak jeśli małżeństwo Eufemii zawarto ok. 1289 r., to Eufrozyna w tym czasie jeszcze żyła, więc mogła mieć wpływ na politykę dynastyczną prowadzoną przez jej syna. Jest to tylko hipoteza niepoparta żadnymi dowodami źródłowymi, aczkolwiek bardzo prawdopodobna, tym bardziej, że Eufrozyna przebywała na Kujawach. Jeśli zaś przesuniemy mariaż Eufemii poza 1294 r., wówczas księżna matka nie mogła ingerować w tę sprawę.

Rozpatrzenia wymaga również kwestia, czy Eufrozyna faworyzowała Władysława. Nic takiego się nie działo. Władysław zwany Łokietkiem został opiekunem swych braci w 1275 r. z racji starszeństwa. Jako najstarszy z potomstwa księżnej przejął pieczę nad młodszym rodzeństwem. W dokumentach także był wymieniany jako pierwszy. Na temat jego obecności na dworze Mściwoja II nie posiadamy wiarygodnych informacji, więc nie możemy potwierdzić jakoby Eufrozyna starała się o zapewnienie Władysławowi ziem pomorskich. Dodatkowo w dokumencie księżnej datowanym na 1274 r. użyto sformułowania – ukochani synowie nasi, mając na względzie zarówno Władysława, jak i Kazimierza.

⁹⁸ M. Hlebionek, dz. cyt., s. 193.

⁹⁹ Tamże, s. 193, 196.

Zatem nie można mówić o wywyższaniu któregośkolwiek z synów przez księżną. Niewątpliwie Eufrozyna przygotowywała Władysława do objęcia władzy, ale tak samo uczyła Kazimierza. Wyjaśnienia wymaga, dlaczego na jej dokumentach nie występował Siemowit. Zapewne był zbyt małym dzieckiem, by uczestniczyć w rządach. Pozostaje kwestia, dlaczego Siemowit nie występował na dokumentach razem z braćmi. Zapewne już wcześniej wydzielono mu jego ziemie, co musiałyby nastąpić przed 25 lipca 1287 r.¹⁰⁰

U boku Eufrozyny, w czasie sprawowania przez nią rządów opiekuńczych nad synami, pojawił się pierwszy w hierarchii urzędnik kujawski, a mianowicie wojewoda Wilk. Posiadał ten urząd z nominacji Kazimierza kujawskiego i sprawował go także w chwili jego śmierci. Obecność urzędnika była widoczna w 1273 r. Miał być niechętny synowi księcia kujawskiego, a dokładnie Siemomysłowi¹⁰¹. Wilk sprawował urząd wojewody brzeskiego w latach 1267-1287. Wcześniej – w 1255 r. – był podczaszym oraz w 1256 r. podkomorzym¹⁰².

Na podstawie dokumentów wydanych przez księżnę Eufrozinę możemy ustalić, jacy urzędnicy znajdowali się w otoczeniu wdowy po Kazimierzu kujawskim. W pierwszym z nich datowanym na 14 października 1274 r. jako świadków oprócz synów Eufrozyny wymieniono: „Dusieragius (sic) Judex, Msczignevus Thesaurarius, Wsseborius succamerarius, Boszislau subpincerna, Bistritz subdapifer, Pencora subthesaurarius, et alij quam plures”¹⁰³. W drugim z jej dokumentów z 27 października 1292 r. obecni byli: „Alexio castellano, Secech iudice Lanchiciensibus, Iacobo preposito Wisliciensi, Nicolao cantore Lanchiciensi, et Niculone canonico Uneieviensi aliisque pluribus fidedignis”¹⁰⁴. Z treści przytoczonych powyżej dokumentów możemy wywnioskować, którzy urzędnicy pełnili swą służbę przy boku księżnej Eufrozyny.

Dusieragius Judex – Dzierżykraj, sędzia, wcześniej podkomorzy Łęczycy, po ustąpieniu z urzędu sędziowskiego został wojewodą łęczyckim¹⁰⁵. Dzierżykraj po ustąpieniu z urzędu sędziego był wojewodą od 1288 do 1292 r.

Msczignevus Thesaurarius – Mścigniew z Lubiatowa, skarbnik. Następnie komornik księżnej Gryfiny w Krakowie. Posiadał dobra w ziemi łęczyckiej¹⁰⁶.

¹⁰⁰ J. Bieniak, dz. cyt. s. 10-11.

¹⁰¹ J. Powierski, *Uwagi o wydarzeniach kujawskich w latach 1267-1271*, „Prace Komisji Historii” V, Seria C, nr 7, 1968, s. 63.

¹⁰² A. Szymczakowa, *Urzędnicy łęczyccy i sieradzcy do połowy XV w.*, „Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Historica” 1984, t. 20, s. 22.

¹⁰³ KDP, t. 2, cz. 2, nr 458, s. 621-623.

¹⁰⁴ KDW, t. 2, nr 688.

¹⁰⁵ J. Bieniak, A. Szymczakowa, *Urzędnicy łęczyccy, sieradzcy i wieluńscy XIII-XV wieku, spisy*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1985, s. 72; A. Szymczakowa, dz. cyt. s. 22.

¹⁰⁶ Tamże, s. 75.

Wsseborius succamerarius – Wszebór, podkomorzy, stolnik łączycy¹⁰⁷.

Boszislau subpincerna – Borzysław, podczaszy łączycy¹⁰⁸.

Bistritz subdapifer – Bezstryj, podstoli, skarbnik łączycy¹⁰⁹.

Pencora subthesaurarius – Pękora, podskarbi, ostatni podskarbi łączycy¹¹⁰.

Urzednicy księcia Kazimierza kujawskiego po jego śmierci nadal sprawowali swe funkcje w księstwie. Pełnili obowiązki także u boku księżnej Eufrozyny, trzeciej małżonki zmarłego księcia. Ważnym urzednikiem będącym przy boku Eufrozyny był wspomniany już Wilk. Sędziwój był lowczym w latach 1255-1261, a następnie został cześnikiem od 1265 do 1271 r. Również Sędziwoja należy zaliczyć w poczet urzedników sprawujących swą funkcję za czasów rządów opiekuńczych księżnej Eufrozyny¹¹¹. W 1292 r. na dokumencie księżnej przytoczono imiona następujących urzedników i osób towarzyszących podczas spisania dokumentu:

Alexio castellano – kasztelan; być może był to Aleksy z Jarochowa¹¹², występował także na dokumencie z 24 czerwca 1292 r., którego wystawcą był Kazimierz łączycy¹¹³.

Secech iudice Lanchiciensibus – Sieciech, sędzia łączycy¹¹⁴.

Iacobo preposito Wisliciensis – Jakub, prepozyt wiślicki¹¹⁵.

Nicolao cantore Lanchiciensis – Mikołaj, kantor łączycy.

Niculone canonico Uneieviensi – kanonik uniejowski.

Urzednicy będący przy boku księżnej Eufrozyny sprawowali określone funkcje. Do codziennych obowiązków kasztelana należała obrona księstwa. Posiadał także kompetencje sądowe. Brał udział w sądach, podczas których to rozwiązywał sytuacje sporne. Sędzia przede wszystkim prowadził procesy, brał udział w sądach wiecowych. Skarbnik odpowiadał za skarbiec księstwa i towarzyszył władcy w jego podróżach. W Łęczycy dbał także o mienie nieruchome księcia. Podskarbi sprawował funkcję zastępcy skarbnika. Podkomorzy dbał o zarząd dworu, czyli o gromadzenie pożywienia i organizację żywienia całego dworu. W niektórych rejonach kraju sprawował funkcje graniczne. Był również obecny przy przysięgach. W Łęczycy miał być w składzie sądu ziemskiego. Podczaszy

¹⁰⁷ Tamże, s. 59.

¹⁰⁸ Tamże, s. 57.

¹⁰⁹ Tamże, s. 69.

¹¹⁰ Tamże, s. 69.

¹¹¹ A. Szymczakowa, dz. cyt., s. 22.

¹¹² J. Bieniak, A. Szymczakowa, dz. cyt., s. 44.

¹¹³ KDP, t. 1, nr 80, s. 144-145.

¹¹⁴ J. Bieniak, A. Szymczakowa, dz. cyt., s. 72.

¹¹⁵ T. Nowakowski, *Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288-1306*, Bydgoszcz 1992, s. 19.

zajmował się piwnicą książęcą. Podstoli zapewniał obsługę stołu książęcego¹¹⁶.

W dokumencie księżnej Eufrozyny z 27 października 1292 r. wydanym w Łęczycy widniał wyraźny zapis, że był on wystawiony przez księżną kujawską, łączycką i sieradzką: „Hinc est quod nos Eufrosina Dei gracia ducissa Kuiavie, Lanchicie et Syradie, relicta illustris principis ducis Kazimiri dictarum terrarum quondam domini et heredis”¹¹⁷. Fakt ten prowadzi do wniosku, że Eufrozyna po rozstaniu z Mściwojem II i po powrocie na Kujawy posługiwała się tytułami przysługującymi jej jako żonie Kazimierza kujawskiego i byłej władczyni tych ziem. Potwierdza on też, że Eufrozyna władała księstwem łączyckim, więc to ona sprawowała rządy opiekuńcze. Drugi dokument Eufrozyny, zdaniem B. Ulanowskiego, był czymś w rodzaju testamentu księżnej. Dotyczył on nadania wsi Ujma Mała arcybiskupowi gnieźnieńskiemu. W 1292 r. Eufrozyna przebywała na ziemiach kujawskich. Określała się w nim wdową po księciu Kazimierzu. Dokument ten jest ostatnim śladem życia matki Władysława Łokietka. Skupiając się szczególnie na dokumencie, możemy zauważyć pewne sformułowania wskazujące, iż Eufrozyna mogła spodziewać się rychłej śmierci. Sformułowanie *salutis nostre* może oznaczać ‘dla zbawienia naszego’. Kolejne, podobne słowa *pro nostre salutis*, wskazują, iż istotnie księżna spodziewała się końca swych dni. Dokument ten poświadczono pieczęcią księżnej Eufrozyny¹¹⁸. Eufrozyna przekazywała Ujmę arcybiskupowi jako jej właścicielka¹¹⁹. Uzyskała ją w wyniku rozwodu z księciem Mściwojem. Zrobiła to, wiedząc, że zbliża się czas jej śmierci. W akcie urzędowym dodała, że wieś Ujma Mała otrzymała od męża¹²⁰.

W dokumencie Eufrozyny z 27 października 1292 r., w oryginale zachowała się pieczęć. Pieczęć była przywieszona na sznurku jedwabnym, była czerwona i okrągła. Widniała na niej Najświętsza Panna z Dzieciątkiem, zwrócona w lewą stronę. Ponad postaciami widniał miesiąc z gwiazdą. Przed osobami klęczała niewiasta ze złożonymi rękami. Napis głosił: *Eufrosine ducisse Cuiavie*. Z całości zachował się tylko sznurek¹²¹. Franciszek Piekosiński także opisał pieczęć księżnej Eufrozyny. Miała to być pieczęć okrągła. Na niej widniała Matka Boska z dzieciątkiem na rękach, siedząca na tronie i zwrócona w lewo. Przed nią była klęcząca kobieta ze złożonymi rękami. Nad nimi półksiężyc i gwiazda. Piekosiński podał inny zapis z otoka: *Eufrosine ducisse cuiavie*. Pieczęć ta przywieszona do wspomnianego dokumentu miała znajdować się w archiwum kapituły metro-

¹¹⁶ A. Szymczakowa, dz. cyt., s. 96-132.

¹¹⁷ KDW, t. 2, nr 688.

¹¹⁸ Tamże, nr 688.

¹¹⁹ S. Zajączkowski, *Studia...*, s. 65.

¹²⁰ E. Rymar, *Rodowód książąt pomorskich*, t. 1, Szczecin 1995, s. 296.

¹²¹ KDW, t. 2, nr 688.

politalnej gnieźnieńskiej¹²². Zenon Piech zapisał, że pieczęć księżnej Eufrozyny przedstawiała klęczącą osobę, która adorowała Matkę Boską z Dzieciątkiem¹²³.

Po przeprowadzeniu rozwodu w 1288 r. Eufrozyna powróciła na Kujawy do swych synów. 27 października 1292 r., wystawiła swój ostatni dokument, co poświadcza, że zmarła po tej dacie¹²⁴. Być może spisała go w formie testamentu, będąc poważnie chorą i wiedząc, że może umrzeć. Zmarła 4 listopada¹²⁵ między 1292 a 1294 r.¹²⁶ 21 czerwca 1295 r. Władysław Łokietek potwierdził nadanie wsi Niewodniki oraz Cieślin dla klasztoru w Łądzie, dla zbawienia duszy matki swej i brata Kazimierza, co wskazuje, że w czerwcu 1295 r. księżna już nie żyła¹²⁷. Została pochowana w Brześciu Kujawskim, zapewne w kościele Dominikanów, co zeznał świadek w procesie polsko-krzyżackim z 1339 r. Goćwin Rykalic z Szadka: „Dixit eciam, quod recordatur quod mater dicti domini Wladislai quondam regis fuit sepultain civitate Brestensi infra dictam terram ut dixit”¹²⁸.

Temat rządów księżnej Eufrozyny na Kujawach, w księstwie łęczyckim i w ziemi dobrzyńskiej jest zagadnieniem trudnym do zbadania ze względu na ograniczoność materiału. Z tego okresu zachował się tylko jeden dokument księżnej Eufrozyny z 1274 r. Zapewne dokumentów księżnej było więcej, jednak nie przetrwały do dnia dzisiejszego. Teza ta jest tym bardziej prawdopodobna, gdyż zachowała się pieczęć Eufrozyny przywieszona do dokumentu z 1292 r. Z pewnością księżna jako sprawująca władzę uwierzytelniała swoje dokumenty podczas rządów, jednak pieczęci przywieszonych do wcześniejszych dokumentów Eufrozyny nie posiadamy.

Eufrozyna sprawowała swoje rządy na Kujawach od 1267 do 1275 r. Po śmierci pierwszego męża były to tzw. rządy opiekuńcze. W tych działaniach wspomagał ją Bolesław Pobożny, z którym pozostawała zapewne w dobrych stosunkach.

¹²² F. Piekosiński, *Pieczęcie polskie wieków średnich doby piastowskiej (uzupełnienie)*, Kraków 1936, nr 653, s. 8.

¹²³ Z. Piech, *Ikonaografia pieczęci Piastów*, Kraków 1993, s. 123.

¹²⁴ KDW, t. 2, nr 688; PU, cz. 2, nr 489, s. 438–439; E. Rymar, dz. cyt., s. 296.

¹²⁵ *Nekrolog strzeleński*, [w:] MPH, t. 5, Lwów 1888, s. 760.

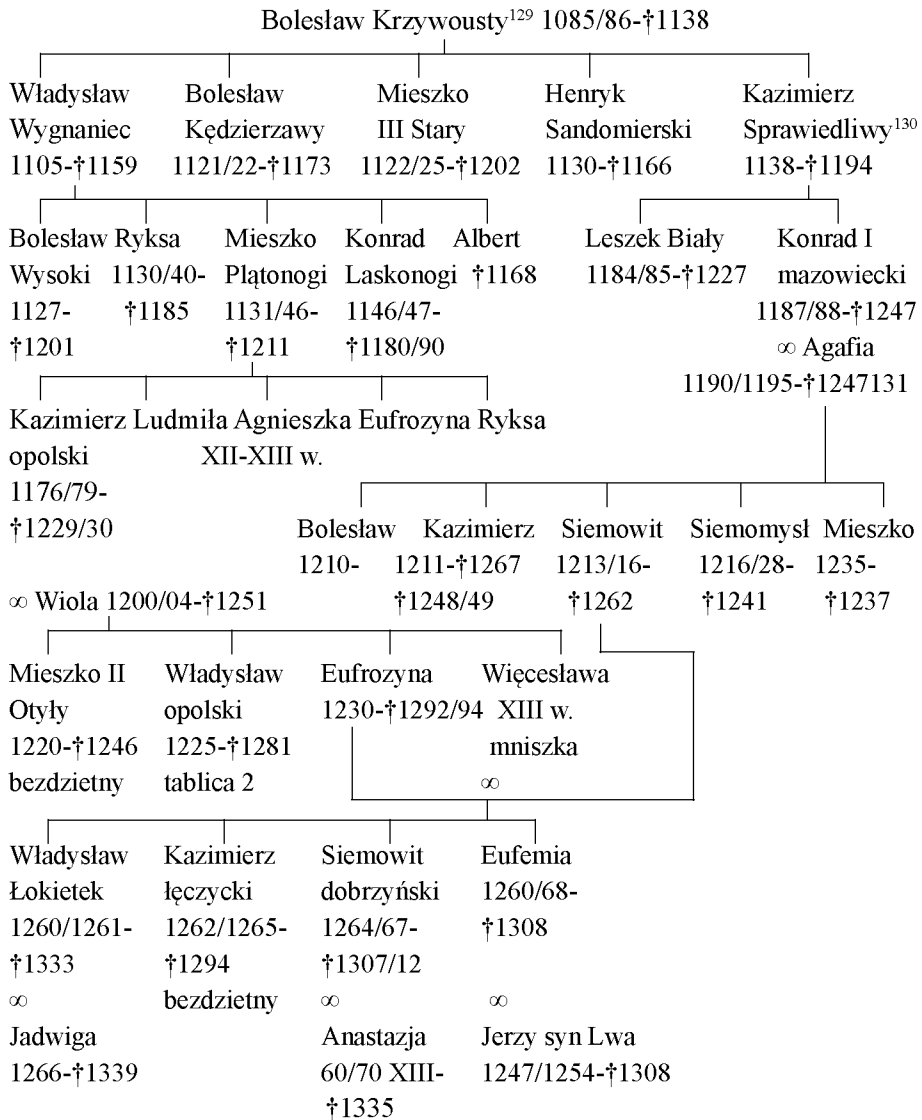
¹²⁶ O. Balzer, dz. cyt., s. 526; S. Kujot, *Czternasty listopada 1308 r. w Pomorzu Gdańskim*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1908, R. 15, s. 24. Autor błędnie określił datę jej zgonu na 14 listopada 1291 r.; Tamże, *Dzieje...*, s. 962; K. Górski, dz. cyt., s. 321; K. Jasiński, *Rodowód Ś*, s. 514; E. Rymar, dz. cyt., s. 296; J. Sperka, dz. cyt., s. 44–45; B. Snoch, dz. cyt., s. 51; D. Karczewski, dz. cyt., s. 23; S.A. Sroka, dz. cyt., s. 724; K. Jasiński, *Rodowód M*, s. 64; J.E. Białowas, *Kwestie...*, s. 60–61; Taż, *Kazimierz...*, s. 145.

¹²⁷ T. Jurek, *Kilkanaście niedrukowanych dotąd dokumentów wielkopolskich z XIII i XIV w.*, [w:] *Fontes et historia, prace dedykowane Antoniemu Gąsiorowskiemu*, pod red. T. Jurka, I. Skierskiej, Warszawa-Poznań 2007, nr 2, s. 99; K. Jasiński, *Rodowód Ś*, s. 515, przypis 15.

¹²⁸ *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum, T. I, editio altera*, Posnaniae 1890, s. 270; J.E. Białowas, *Kwestie...*, s. 61.

Bolesław służył pomocą Eufrozynie w rozwiązaniu sporu z 1273 r., co poświadczył dokumentem, zaaranżował drugie małżeństwo Eufrozyny, a jego córka została żoną Władysława Łokietka. Dowody te wskazują, że relacje panujące pomiędzy Eufrozyną a Bolesławem Pobożnym musiały być dobre. Trudno określić, jakie były rządy Eufrozyny. Mamy zbyt mało dowodów źródłowych, by ocenić je pozytywnie, ale też brakuje argumentów przemawiających za negatywną oceną jej władzy na Kujawach. Korzystanie z pomocy Bolesława Pobożnego nie może być oceniane negatywnie. Eufrozyna analogicznie jak jej matka Wiola skorzystała z pomocy w sprawowaniu władzy. Wiola radziła się Henryka Brodatego, Eufrozyna Bolesława Pobożnego. Eufrozyna postąpiła tak samo jak matka, sprawując opiekę z udziałem osoby podlegającej opiece, powoływała się na zgodę synów. W 1275 r. Eufrozyna została żoną Mściwoja II księcia pomorskiego i opuściła Kujawy, więc rządy tzw. niedzielne objęli bracia. Na dokumentach widnieli Władysław i Kazimierz, zapewne Siemowit był od nich sporo młodszy, dlatego nie pojawiał się na wspólnych aktach urzędowych. W 1288 r. doszło do rozwodu z księciem pomorskim, więc Eufrozyna powróciła na Kujawy. Tam wydała drugi z zachowanych dokumentów. Księżna zmarła pod koniec XIII w. i spoczęła w Brześciu Kujawskim. Dzięki jej staraniom utrzymano ziemie przypadające synom po śmierci Kazimierza kujawskiego. Po śmierci Leszka Czarnego w 1288 r. dokonano podziału i w ten sposób zakończyły się rządy niedzielne braci, zatem Władysław, Kazimierz i Siemowit otrzymali swe dobra i od tej pory mogli nimi zarządzać.

Tablica genealogiczna 1
Wywód przodków i krąg najbliższej rodziny księżnej Eufrozyny

¹²⁹ Bolesław miał także dwie nieznanne z imienia córki oraz córki: Ryksę, Gertrudę, Dobroniegę Ludgardę, Judytę i Agnieszkę, a także synów Kazimierza i Leszka.

¹³⁰ Oprócz wymienionych posiadał również córkę o nieznanym imieniu ur. 1162/67, syna Kazimierza 1162-†1168, Bolesława 1168/71-†1182/83, Odonę i córkę Adelajdę †1211.

¹³¹ Posiadali również córki: Eudoksję 1215/25-†1240, Ludmiłę ur. przed 1225, Salomeę 1220/25-†1268, Judytę 1222/27-†1257/63, Dubrawkę 1230-†1265.

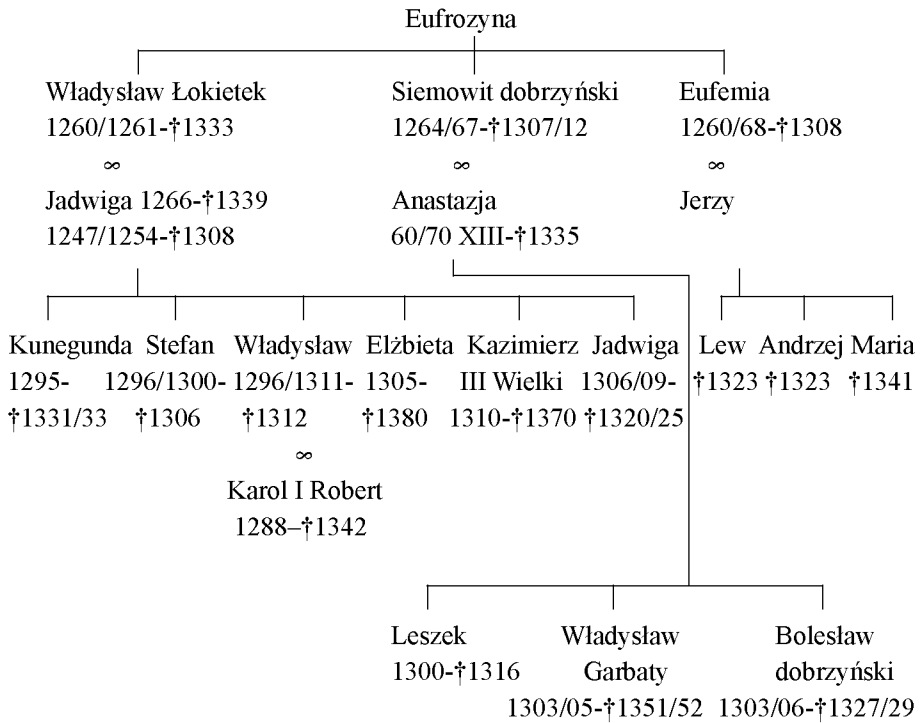
Tablica genealogiczna 2
Pokrewieństwo brata Eufrozyny Władysława
z żoną Eufemią i ich potomstwo

Bolesław Krzywousty

Tablica genealogiczna 3

Dzieci księżnej Eufrozyny i ich potomstwo

The rule of Euphrosyne, Duchess of Kuyavia after the death of Casimir I of Kuyavia (1267-1275)

keywords: Euphrosyne, Kuyavia, Casimir, Ladislaus, duchy

Summary

This article describes the caring rule of Duchess Euphrosyne, the widow of Casimir I of Kuyavia, in the period after the death of her first husband, between 1267 and 1275. The period of reign of Euphrosyne, Duchess of Opole and Kuyavia, a daughter of Casimir I of Opole and his wife Viola that lasted until 1275, is known as the carrying rule. She followed in her mother's footsteps, who after the death of Casimir I of Opole ruled the duchy on behalf of her sons. In 1275, Ladislaus I the Elbow-high issued his first document, in which he mentions his

mother's approval. After that year, she left Kuyavia and departed to Pomerania. Duchess Euphrosyne was ruling over the land of Brest of Kuyavia, the Duchy of Łęczyca and the land of Dobrzyń. Boleslaus the Pious was helping Euphrosyne and her sons during her time in power. Euphrosyne was surely ruling the area in 1267-1275, since it is confirmed by documents issued by the duchess herself, her son Ladislaus and Boleslaus the Pious. Historians have different interpretations for the duchess's rule, some describe it as weak, and some perceive it as rigid. Information about the rules of Euphrosyne is rather limited; there are only two documents issued by Euphrosyne that have been preserved, making it difficult to describe her reign in Kuyavia.

Die Herrschaft der Herzogin Euphrosyne von Pommerellen in Kujawien nach dem Tod von Kasimir von Kujawien (1267-1275)

Schlüsselwörter: Euphrosyne, Kujawien, Kasimir, Władysław, Herzogtum

Zusammenfassung

Dieser Artikel beschreibt die Vormundschaftsregentschaft der Herzogin Euphrosyne, der Witwe von Kasimir von Kujawien, die sie nach dem Tod ihres ersten Mannes, d.h. von 1267 bis 1275 innehatte. Euphrosyne, die Herzogin von Oppeln und Kujawien, die Tochter von Kasimir von Oppeln und seiner Frau Viola, übte bis 1275 die Regierung aus, genannt Vormundschaft oder Vormundschaftsregentschaft. So verhielt sie sich wie ihre Mutter, die sich nach dem Tod von Kasimir von Oppeln um die Söhne und ihr jeweiliges Land kümmerte. Im Jahr 1275 erließ Władysław Łokietek (König Władysław I. Ellenlang) sein erstes Dokument, in dem er noch auf die Zustimmung seiner Mutter verwies. Nach diesem Datum verließ sie Kujawien und ging nach Pommern. Euphrosyne regierte über Kujawisch Brest, das Herzogtum Łęczyca und das Land Dobrzyń. Bolesław VI. der Fromme half Euphrosyne und ihren Söhnen bei der Machtausübung über diese Gebiete. Euphrosyne war in den Jahren 1267-1275 sicherlich ein Vormund, weil dies Dokumente bestätigen, die von der Prinzessin selbst, von ihrem Sohn Władysław und von Bolesław VI. dem Frommen erstellt wurden. Historiker beurteilten die Herrschaft der Prinzessin unterschiedlich, einige schätzten sie als schwach, andere als stark ein. Das Wissen über die Herrschaft von Euphrosyne ist ziemlich begrenzt, nur zwei Dokumente von Euphrosyne sind erhalten geblieben, was es schwierig macht, ihre Machtausübung in Kujawien zu beurteilen.